

Ганна СОКІЛ

ФРАНКОВА ВІЗІЯ НАРОДНОЇ ПІСНІ В НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ ПОСТУПІ УКРАЇНИ

(До 160-ліття з дня народження
Івана Франка)

*«Ніхто другий так не знає духу української
народної мови і духу української народної пісні,
як Франко»*

М. Лисенко

У своїх наукових дослідженнях Іван Франко висловив цінні міркування з приводу національного розвитку українців. Актуально залишається його ключова сентенція «навчитися чути себе українцями». Особистим прикладом втілював цю тезу в житті. Немалу роль у згуртуванні нації відіграє народна пісня. Франко вивчав її у тісному зв'язку з мовою, історією, психологією, народним побутом. Наполегливою працею, студіями він показав неперевершену роль народної пісні в культурному розвитку України.

Ключові слова: народна пісня, мова, усна словесність, етнокультурні цінності, духовне життя.

© Г. СОКІЛ, 2016

Іван Франко — знакова постать у науково-культурному просторі України. Його діяльність — колосальне явище європейського і світового виміру. Усі Франкові потуги були спрямовані на досягнення головної цілі — поступу української нації. «Я завсіди стояв на тім, — заявив поет на 25-літнім ювілеї його діяльності (1898 р.), — що наш народний розвій має бути міцною стіною [...]. Тільки те, що здобудемо своєю працею, те буде справді наше надбання; і тільки те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі, також власною працею, стане нашим добром» [13, с. 308, 309]. Значної ваги надавав поет духовним цінностям, серед яких важливе місце має народна пісня.

Про Франка-фольклориста написано вже чимало нових розвідок [2; 6; 7; 8], однак глибина наукової думки, новаторство у поглядах на усну словесність, актуальність багатьох питань приваблюватиме, очевидно, ще не одне покоління дослідників. Спробуймо проникнути у зміст наукових положень І. Франка, осягнути велич його особистого прикладу у вивченні народної пісні, спроектувавши важливі сентенції до нашої сучасності.

У своєму різносторонні І. Франко прагнув до синтезування європейської фольклористичної науки з особливостями національного мислення. У вивченні народної творчості наслідував досвід М. Драгоманова, який досліджував український фольклор у зв'язку з усною словесністю, традиціями і звичаями інших народів. Блискуче володіючи науковими напрацюваннями своїх сучасників і попередників, І. Франко достеменно студював те чи інше явище у фольклористиці, проникав у суть проблеми й висловлював цінні власні міркування, чимало яких залишається вкрай актуальними й сьогодні. То ж прислухаймося до них, піднімімося до вершин наукової думки генія, щоб осягнути його глибину.

Нам треба навчитися чути себе українцями! Це одна з головних Франкових тез, яка спрямована до різних поколінь. Це важила для поета сентенція «чути себе українцем?» Чому апелював саме до української молоді? Насамперед І. Франко, як і М. Грушевський, справедливо покладав великі надії на молодь і стояв на тому, що треба «горнутися до свого українського, заохочувати до нього і розширювати його всякими способами» (М. Грушевський). Перед інтелігенцією свого часу Франко ставив завдання — «витворити з величезної етнічної маси народу українську націю — суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя» [11, с. 404]. А це можливо тільки через спіль-

ну наполегливу працю. Звертаючись до галицької молоді, закликав її до праці інтенсивної, «невсипущої»: «Здобуйте знання, теоретичне й практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статечних мужів, повних любові до свого народу і здібних виявляти ту любов не потоками шумних фраз, а невтомною тихою працею» [11, с. 405].

В основі побудови держави, нації, на переконання Франка, має бути культура. У народній пісні втілено життя конкретного етносу, його колорит, оспівано подвиги героїв, історію, боротьбу за незалежність у різні часи. То чи можна бути справжніми українцем, не володіючи духовним багатством народу, серед якого живеш, не відаючи його помислів, думок, потаємних прагнень і волевиявлень, які здебільшого втілені в фольклорі? Це риторичне питання. Адже усна словесність як важлива складова духовного життя народу є одним із головних компонентів, що визначають той чи інший народ як націю. Серед трьох основних ознак — територія, мова і духовне життя (особливості звичаїв, обрядів, культури в цілому, в тому числі фольклору), які характеризують націю, два із чинників, крім усього іншого, тісно пов'язані зі словом — мовою та усною словесністю. Недаремно будь-який завойовник найперше намагається ліквідувати національну самосвідомість шляхом знищення мови, культури, а тоді вже завойовує й територію. Саме про це заявила геніальна Ліна Костенко — «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову». Чи не так відбувається тепер з частиною нашої України? Там, де не звучала останнім часом рідна мова, де не лунали мелодії рідних пісень, де не поцінували належно своїх традицій, тепер, на жаль, «тримлять гармати».

Проблеми мови й рідної пісні завжди хвилювали передову інтелігенцію, то й не міг бути осторонь них І. Франко. Адже і мова, і пісня — найдавніші здобутки духовної творчості багатьох поколінь. Ще Конфуцій зауважив: «Коли хочете знати, як країна розвивається, які в неї погляди на мораль, — прислухайтесь до її пісні». Отже, як немає народу без своєї мови, так не може бути народу і без своєї пісні. Вони нероздільні, й щоразу, коли йдеться про мову, неодмінно згадується пісня, бо разом узяті мова, пісня, обряди становлять основу духовного життя народу. Невипадково популярним залишається вираз «Пісня — душа народу». А душа, як і тіло, потребує пильної уваги, догляду, оберігання.

Знати й шанувати народну пісню — значить бережливо ставитися до рідної мови, виразником багатства якої є наявність різноманітних говорів, діалектів. І. Франко постійно закликав вивчати народну пісню. Учений стояв на позиції живої народної мови. У своєму мовленні він опирався на живий діалект. «З родинного дому і з рідного села Нагуєвичів виніс він знання бойківського діалекту. Це була, за спогадами сина Тараса, — його справжня рідна мова, якої він ніде і ніколи не цурався, якою думав і розмовляв з братами, знайомими, земляками, підгірськими селянами. Тим же діалектом були складені твори народної словесності, якими Франко вже змолоду захоплювався і почав їх записувати» [16, с. 65]. Любов до пісні виніс з родинного дому від своєї матері, а від батька перейняв низку народних оповідань і переказів.

Чи можна навчити любити рідну пісню? Звичайно, що так. Але, на моє переконання, найкраще вона завоюється, коли передається з молоком матері, коли в дитинстві повсякденно, як і рідна мова, пісня звучить у побуті, урочисто сприймається й відтворюється під час різних обрядів. Така любов є природною і вона стає найціннішим надбанням людини впродовж усього життя. На щастя, І. Франко одержав цей скарб, оте єдине, але надзвичайно багате «віно» — рідну пісню. А отримавши його від батьків, не заховав глибоко в скриню, а, навпаки, «виніс у люди», дбайливо оберігав, збагачував, розвивав. Тому й не дивно, що в ранньому віці звернувся до записування усної словесності, згодом до її студіювання, а відтак «прикрасив» низку своїх літературних текстів фольклорним намистом, а основу окремих його художніх творів склали народні перекази, оповідання чи легенди.

Неодноразово Франко підкреслював, що у народній пісні «криються зразки її мови, способу мислення, будови і поетичних форм». А що найголовніше, — стверджував учений, — вона відіграє важливу роль у пробудженні національного духу (розрядка наша. — Г. С.). Якраз у збиранні народних пісень, у вивченні традицій Франко вбачав джерело любові до народу, гарячої віри в його силу та співчуття до його долі [10, с. 147]. Тому й назвав «першим пропагандистом» народної думки в широких колах галицької інтелігенції збірку народних пісень Вацлава Залеського «Pieśni polskie i ruckie ludu galizyjskiego» (1833 р.). Її, як і видачу раніше в Києві книжку Михайла Максимовича («Малороссийские песни», 1827 р.) галичани переписували.

сували, співали цих пісень і захоплювалися ними. Коли йшлося про періодизацію української літератури в Галичині [10, с. 146], то І. Франко, починав її з 1833 р., тобто з часу виходу в світ збірки В. Залеського. «Саме під впливом цих пісень, — вважав письменник, — та літературних спроб українців і діячів слов'янських склалась і «Руська трійця» [14, с. 187]. А відтак, за Франком, уся українська література має створюватися народною мовою, мовою цих пісень: «Українська література, що тепер поставала, мусила відразу стати на широкий народний і суспільний ґрунт» [10, с. 147].

Водночас, на глибоке переконання І. Франка, необхідне обов'язкове введення фольклору в шкільні підручники. Для вишів також історія літератури має розпочинатись із огляду народної творчості (пісень, казок, приповідок, загадок і т. ін.). З цього приводу І. Франко зауважив, що «ані німці, ані поляки не мають так багатої, високогуманної, живої і справді національної, а для студіум гімназійного (іменно яко введення і взірці літератури артистичної) зовсім придатної усної народної словесності, пісень і оповідань історичних, малюючих 1000-літню минулість нашого народу, його безчисленні невзгоди, погляди і змагання. Та література народна повинна у нас зайняти місце старословенщини, повинна для нашої молодіжі статись пропедевтикою рідної мови, історії і літератури» [9, с. 331]. Учений тонко запримітив національний колорит усної словесності, з якої вирисовуються важливі етнопсихологічні риси українців, давня усна історія народу, добре захована мова, яка може стати взірцем у дидактичних цілях.

Франкові проєкції мають бути покладені в основу сучасного українського просвітництва. Бо ж справді в фольклорі закріплена ціла система етнокультурних цінностей, у ньому відчувається зв'язок поколінь, що живить народну пам'ять, стимулює розвиток національного дискурсу на всіх напрямках його становлення і поступу. До слова, сучасні дані підтверджують Франкову сентенцію, що українці створили найбільшу кількість народних пісень у світі. Разом їх нараховано близько 200 тисяч. Ні одна нація за всю історію не має такої кількості пісень, як створив український народ самостійно. В ЮНЕСКО зібрана потужна фонотека народних пісень країн усього світу. У фонді України їх знаходиться 15,5 тисяч. На другому місці перебуває Італія з кількістю 6 тисяч народних пісень.

Закликаючи галицьку молодь до навчання, праці на благо всієї України, незалежно від її поділених кор-

донів, І. Франко сам намагався бути її взірцем. Могутність його інтелекту простежується у здатності проникати в суть проблеми, яку досліджував. Щодо народних пісень, то він блискуче орієнтувався у варіантах українських, інших слов'янських та європейських пісень. До того ж, умів оцінити не лише красу слова, а й відчував своєрідність мелодій, мав вироблений цілком правильний, за спостереженням С. Людкевича, погляд на сучасний стан та історичний розвій української народної мелодики. «Франко перший звернув мою увагу на те, — писав С. Людкевич, — що український мелодійний фольклор — це матеріал не одностайний, а дуже різнобарвний і мінливий, має у собі різні нашарування, залежні від часу й середовища, обіймає різні форми від старовинних первісних примітивів аж до новітніх, закінчених високомистецьких форм...» [5, с. 271].

Виявляється, Франко не лише знав багато пісень, умів прекрасно їх виконувати, він іще глибоко проникав у мелос української пісні, відчував, так би мовити, кожну її ноту, специфіку виконання. Він визнавав простоту та скромність галицьких пісень і помічав «пишну, розкішну степову стихію» наддніпрянських мелодій. «Українська народна пісня сьогодні, особливо ж придніпрянська, — це вже не примітивний матеріал музичний, а здебільшого високоартистичний, художній твір, у якому тільки треба музикам доглянути властиві їй характер і обличчя» [5, с. 271]. Не випадково український композитор Микола Лисенко наголосив, що ніхто інший не знає так духу української народної мови і духу української народної пісні, як Франко, застерігши при цьому, що в Галичині все-таки мало цінують і не розуміють його [5, с. 272].

Широкий науковий кругозір, з одного боку, та прив'язаність до рідного — з другого, супроводжували Франка впродовж життя. Постійно збагачуючись новими знаннями, вивчаючи пісні різних регіонів України та інших слов'янських чи європейських народів, він ніколи не гордував рідними. Умів постояти й захистити те, що пов'язане зі своїм локальним. Яскраво характеризує вченого з цього погляду згадка С. Людкевича про рецензування та рекомендацію до друку збірника «Галицько-руські народні мелодії» (1906 р.). Після одного з засідань Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка, як згадує композитор, І. Франко, зачитавши рецензію, сказав йому: «Добре зробили ви, що стали трохи в оборону наших скромних та

простих галицьких пісень. Я тут також признаюся до гріха, до локального патріотизму: хоча й признаю великоукраїнським (придніпрянським. — Г. С.) їх пишну, розкішну степову стихію, але зате відчуваю і смакую не менше велику красу наших галицьких співанок, особливо у виконанні старих бабусь» [4, с. 275].

Треба зазначити, що І. Франко не тільки любив слухати пісні, він з великим ентузіазмом записував їх, використовуючи будь-яку нагоду для цього: і під час спеціальних мандрівок, і перебуваючи в Нагуєвичках на Різдвяні чи Великодні свята, і в побуті односельчан, навіть коли знаходився у в'язниці [8]. У Франкові гармонійно поєдналися і фольклорист-збирач, і фольклорист-дослідник, теоретик. Вагомими є його «Студії над українськими народними піснями» — новаторське явище не лише в Україні, а й у Європі. Застосувавши головний на той час науковий напрям у європейській фольклористиці — історико-порівняльний — він брав текст за текстом пісні, опубліковані в збірниках або збережені в рукописах, зводив до купи відомі варіанти, і студіював їх достеменно. Лише таким способом, порівнюючи уснопоетичний матеріал різних народів, можна виявити численні запозичення чи загальну широку міграцію мотивів, а також, що вкрай актуальним було для Франка й залишається для сучасного дослідника, — відкрити національне, пізнати із власної творчості українську психіку, «душу народу».

Однією з концептуальних основ студій для І. Франка було вивчення пісні в широкому історико-культурному, соціологічному, психологічному контекстах. Дослідника цікавили проблеми зв'язку усної словесності з історією народу, його етносвідомістю, соціальною атмосферою, із загальною еволюцією етносу, з психологією його творчості. Він наголосив, що в усній словесності українців, навіть у тій частині, яку зберегла народна пам'ять ще в XIX ст., можна простежити «відбиток усіх історичних доль і всієї культурно-історичної еволюції народу майже з доісторичних, дохристиянських часів до наших днів» [15, с. 101]. Вже тоді І. Франко випередив сучасне розуміння засадничо-системного характеру науки, наголосивши, що «все творить у ній одну цілість, одно тіло». Він підкреслив необхідність зміцнення науково-методологічної основи досліджень усної словесності, сформулювавши їх у передньому слові до «Студій над українськими народними піснями»: «Тут потрібне щось більше, потрібне спеціальне оброблення, виконане по правилах історичної та літературної

критики, яке б перебало текст за текстом, варіант за варіантом, віднайшло й усталило їх взаємний зв'язок, вияснило різниці та розгалуження редакцій і дозволило нам пов'язати ті пісні скільки можна з певними територіями нашої країни, з певними історичними традиціями, з культурною і політичною еволюцією нашого народу» [12, с. 12].

Франкові міркування становлять цілу програму наукового студіювання народної пісні і в наш час. Його погляди про безперервний розвиток усної словесності, заперечення думки про зникнення фольклору, а впевненість у його постійному збагаченні новотворами тощо знайшли своє втілення в сучасній фольклористиці. Завдяки його науковим статтям, особистому ставленню до усної словесності та вивченню народних пісень утвердилися погляди про пісню як важливий жанр для дослідження своєрідності українського народного характеру. Власне Гердерівська теза про застосування усної поезії як засобу для пізнання вітчизняної історії, втілена в діяльності М. Максимовича, І. Срезневського, М. Костомарова, М. Драгоманова та ін., знайшла своє продовження і розвиток у Франкових студіях. Він пішов далі від свої попередників. Характерною ознакою його фольклористичних досліджень про народну пісню стало поєднання різних методів і підходів, орієнтація на західноєвропейську науку, її методологію у розв'язанні своїх національно-культурних завдань. Однак при запозиченні досвіду у дослідженні тих чи інших мандрівних тем, образів, опрацювання їх ґрунтувалося на власне українських особливостях, відбувалося спостереження над так званим процесом «одомашнення». А це стало доказом того, що Франко-дослідник увів українську пісню в європейський контекст, показавши світові її художню довершеність і красу. Кажучи словами В. Гнатюка, він (Франко. — Г. С.) перший у нас «на Галичині сягнув думками поза границі нашої Вітчизни і своїми творами (і науковими дослідженнями. — Г. С.) вказав шлях до широкої європейської культури» [1, с. 4].

Франко був переповнений піснями — народними і своїми власними. Він виріс на фольклорі рідного села, згодом звернувся до народної творчості різних регіонів України, а відтак його зацікавила усна словесність інших народів. Такий багаж пісенності, звичайно, не міг не позначитися на його власній поезії. Під мелодії народних пісень він творив деякі свої вірші, на чому наголосив Філарет Колесса, детально проаналізував-

ши це явище на конкретних прикладах у статті «Народнописенна ритміка в поезіях І. Франка» [3]. Ще інший сучасник поета Володимир Охримович у своїх споминах про Франка підкреслив, що був свідком, як той, читаючи свій реферат про жіночу долю в українських народних піснях, ілюстрував текстами відповідних пісень, а деякі з них відспівував, «між іншим, з великим почуттям відспівав пісню, що починається словами «Ой там за горою, та й за крем'яною» [3, с. 335]. Так народна пісня надавала поетові снаги до власної творчості. Франко розпочинав свою наукову діяльність з народної пісні, згодом уміло «переплавляв» усне слово, й мелодію у свої авторські твори. Очевидно тому чимало його віршів фольклоризувалося.

Отже, осмислюючи систему духовних цінностей сучасного українця, звертаймося до невичерпної скарбниці — народної пісні, яку вивчав І. Франко, відкривав її красу та своїми фундаментальними дослідженнями показав неперевершене її значення в пізнанні історичної пам'яті, збереженні рідної мови та культурного поступу України.

1. Гнатюк В. Документи і матеріали (1871—1989) / В. Гнатюк ; упоряд. Я. Дашкевич, О. Купчинський, М. Кравець, Д. Пельц, А. Сисецький. — Львів, 1998. — 466 с.
2. Дмитренко М. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми / Микола Дмитренко. — Київ : Сталь, 2004. — 383 с.
3. Колесса Ф. Народнописенна ритміка в поезіях І. Франка / Колесса Ф. // Фольклористичні праці / підгот. до друку В. Юзвенко. — Київ, 1970. — С. 327—346.
4. Людкевич С. Іван Франко і музика / Людкевич С. // Дослідження, статті, рецензії, виступи / упорядк., редакція, перекл., вступ. ст. і приміт. З. Штундер. — Львів, 1990. — С. 273—276.
5. Людкевич С. Іван Франко як знавець українського мелодійного фольклору / Людкевич С. // Дослідження, статті, рецензії, виступи / упорядк., редакція, перекл., вступ. ст. і приміт. З. Штундер. — Львів, 1990. — С. 270—272.
6. Пилипчук С. Фольклористична концептосфера Івана Франка / С. Пилипчук. — Львів, 2014. — 466 с.
7. Сокіл Г. Українська фольклористика в Галичині кінця XIX — першої третини XX століття: історико-теоретичний дискурс / Г. Сокіл. — Львів, 2011. — 588 с.
8. Сокіл Г. Фольклористична діяльність Івана Франка: організація збирацько-дослідницької роботи / Г. Сокіл // Українське літературознавство. — Львів, 2008. — Вип. 70. — С. 255—262.
9. Франко І. Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах / Іван Франко //

Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. — Київ : Наукова думка, 1980. — Т. 26. — С. 320—331.

10. Франко І. Нариси з історії української літератури в Галичині / Франко І. // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. — Київ, 1980. — Т. 27. — С. 130—148.
11. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіж / Франко І. // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. — Київ : Наукова думка, 1986. — Т. 45. — С. 401—409.
12. Франко І. Передне слово до «Студій над українськими народними піснями» / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. — Київ : Наукова думка, 1984. — Т. 42. — С. 12.
13. Франко І. Промова на 25-літньому ювілеї / Франко І. // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. — Київ : Наукова думка, 1981. — Т. 31. — С. 308—310.
14. Франко І. Українці / Франко І. // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. — Київ, 1984. — Т. 41. — С. 162—193.
15. Франко І. Южнорусская література / Франко І. // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. — Київ, 1984. — Т. 41. — С. 101—161.
16. Франко Т. Про батька. Статті, спогади, розповіді і нариси / Тарас Франко. — Київ, 1956. — 230 с.

Hanna Sokil

FRANKO'S VISION OF FOLK SONGS IN NATIONAL CULTURAL PROGRESS OF UKRAINE

In his researches Franko expressed valuable views on the Ukrainian national development. The actual remains his key maxim «learns to feel ourselves as Ukrainians». He embodied this idea to life by his own example. Considerable role in nation's uniting plays a folk song. Franko studied it in close contact with the language, history, psychology, people's daily life. By hard work, studios, he showed unrivalled role of folk songs in the cultural development of Ukraine.

Keywords: folk song, language, oral literature, ethno-cultural values, spiritual life.

Ганна Сокіл

ВИЗИЯ И. ФРАНКО НАРОДНОЙ ПЕСНИ В НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМ ПРОДВИЖЕНИИ УКРАИНЫ

В своих научных исследованиях Иван Франко выразил ценные соображения по поводу национального развития Украины. Актуальной остается его ключевая сентенция «научиться слышать себя украинцем». Личным примером воплощал этот тезис в жизнь. Немалую роль в сплочении нации играет народная песня. Франко изучал ее в тесной связи с языком, историей, психологией, народным бытом. Упорным трудом, изысканиями он показал непревзойденную роль народной песни в культурном развитии Украины.

Ключевые слова: народная песня, язык, устная словесность, этнокультурные ценности, духовная жизнь.